

Kriminalistični in procesni vidiki priznanja*

Darko Maver**

1. Uvod

V zgodovini kazenskega postopka in kriminalistike je, v že tako zapleteni in občutljivi problematiki osebnih dokazov, vedno še posebej izstopalo vprašanje vloge in pomena priznanja domnevnega storilca. Kakor je že bila (in je še) izjava obdolženega, da je zares storil očitano kaznivo dejanje, v ospredju prizadevanj organov odkrivanja, pregona in sojenja, je vedno predstavljala dvorezno in nevarno sredstvo spoznavanja resnice: po eni strani potrditev dejstva, da je obdolženi zares storil očitano kaznivo dejanje in po drugi strani vir največjih sodnih zmot in zablod.

Z željo, da bi domnevni storilec priznal dejanje, se srečamo tako v predkazenskem kot kazenskem postopku, saj olajšuje preiskovanje in utrjuje dokazovanje. Če preiskovalci menijo, da imajo pred seboj pravega storilca, jim njegovo priznanje potrjuje sum in usmerja delo pri zbiranju drugih dokazov, ali pa predstavlja nujno potrebni glavni dokaz za krivdo obdolženega. Od tod tudi velika prizadevanja, da bi dobili priznanje, pa čeprav za ceno nedopustnih, neetičnih ali celo kaznivih dejanj. Čim manj je stvarnih dokazov in čim večje je prepričanje o krivdi ali nujnost obsodbe (zlasti pri političnih deliktih), večja je težnja po pridobitvi priznanja.

Prav zato je priznanje, če se tega zavedamo ali ne, eno glavnih vodil in dokazov v postopku preiskovanja in sojenja. Zaradi svojega velikega pomena in spornosti je presenetljivo, da mu je v kriminalistiki in procesnem pravu namenjeno tako malo pozornosti. Nekateri pa so se vendarle dotaknili tudi tega spornega področja.

»Priznanje kaznivega dejanja je po svoji notranji dinamiki in zapletenosti eden od najbolj zanimivih pojavov v forenzični psihologiji« upravičeno piše Roso.¹ Vendar vprašanje, kako in zakaj storilec prizna kaznivo dejanje, ni zanimivo le z vidika sodne psihologije, marveč tudi kriminalistike, kazenskega procesnega prava, kriminologije, psihologije mišljenja, socialne psihologije, psihopatologije, psihoanalize, ne nazadnje tudi kriminologije ali sociologije. Priznanje je namreč mogoče obravnavati iz raz-

ličnih zornih kotov, pri čemer vsak odraža en vidik tega pojava.

Če je za kriminalistiko najpomembnejše vprašanje, kako dobiti priznanje in oceniti njegovo resničnost, je za psihologa in psihiatra zanimiva psihodinamika v zvezi s priznanjem, dogajanje v podzavesti in zavesti storilca, ki pripelje do priznanja, za sodnega psihologa ocena resničnosti priznanja, za procesualista vloga in pomen priznanja v dokaznem postopku in za ugotavljanje resnice o kaznivem dejanju nasploh, za sociologa ali kriminologa pa priznanje kot sociološka kategorija ali kategorija, ki se pojavlja različno pri posameznih vrstah in tipih storilcev.

Skušali bomo prikazati vsaj nekatere poglede in spoznanja o priznanju z namenom, da omogočimo kriminalistom, preiskovalcem in sodnikom čim bolj celovit pogled na problematiko priznanja in pripomoremo k njegovemu pravilnemu vrednotenju in pridobivanju. Ne glede na splošne trditve, da priznanje ne sme in ne more biti »kraljica dokazov«,² v praksi sodišč slejko prej temu dokazu dajejo precejšnjo težo, seveda v okviru celote vseh drugih dokazov, še zlasti pa je vprašljiva in nevarna tendenca, da pri nekaterih vrstah kaznivih dejanj (predvsem politično obarvanih) včasih obravnavajo priznanje zopet kot »kraljico dokazov« in na njem utemeljujejo upravičenost kazenske sodbe.

2. Pojem priznanja

Kaj sploh je »priznanje«? Že na to, na videz povsem preprosto vprašanje, ni lahko odgovoriti. Pojavljajo pa se še druga vprašanja in dileme: V čem je pravzaprav razlika med priznanjem in drugimi vrstami izjav? Kdaj lahko govorimo o priznanju in kakšne vrste priznanja poznamo? Ali je enako, če govorimo o »priznanju« v predkazenskem in »priznanju« v kazenskem postopku? Ali se pojavlja pojem priznanje le v zvezi s kaznivimi dejanji ali tudi v vsakdanjem življenju? Kakšne so razlike med njima in kaj pomeni »lažno priznanje«? To so vprašanja, ki jih pisci ne obravnavajo pogosto, čeprav so pomembna za samo praktično uporabo tega pojma.

Zakon o kazenskem postopku ne opredeljuje podrobneje pojma priznanje. Tako npr. v 10. čl. govori o prepovedi izsiljevanja »priznanja oziroma kakšne druge izjave« (podobno čl. 218.

* Članek je prirejen po raziskavi »Kriminalistični in pravni vidiki razgovora z domnevnim storilcem«, ki jo je opravil podpisani.

** Darko Maver, dipl. pravnik, doktor pravnih znanosti, docent za kriminalistiko, Inštitut za kriminologijo, Trg osvoboditve 11, Ljubljana.

¹ Roso, Z.: 1986, s. 465.

² Prav tam, s. 465.

ZKP), v čl. 233 o dolžnosti organa, ki vodi postopek, da kljub »priznanju« zbirajo še druge dokaze (oz. če je »priznanje jasno in popolno in če je podprto tudi z drugimi dokazi, se nadaljnji dokazi zbirajo samo na tožilčev predlog) ter v čl. 323 ZKP, da »priznanje obtoženca na glavni obravnavi, pa naj je še tako popolno, ne odveže sodišča dolžnosti, da izvede tudi druge dokaze. Čl. 541/2 ZKP omenja tudi »krivo priznanje«, posebne definicije ali razlage tega pojma pa zakon ne daje.

Vasiljević in Grubač v svojem komentarju ZKP enačita »priznanje« z vsako drugo izjavo: »Priznanje obdolženca ni nič drugega kot izjava.«³ Prav gotovo je priznanje izjava, ki je v smislu 10. člena ZKP enaka vsem drugim vrstam izjav, vendar pa je niti po vsebini niti po pomenu ne bi mogli izenačiti z drugimi vrstami izjav. Pomeni namreč nekaj več: izpoved o krivdi, o tem, da je obdolženi dejansko storil kaznivo dejanje, ki mu ga očitajo, in s tem prevzel vse negativne posledice, ki temu sledijo; pomeni tudi izdajo notranje skrivnosti človeka o izvršitvi družbeno nevarnega dejanja, zato je neprijetno in težko dejanje, nekaj, česar subjekt ne bi želel storiti, pa vendarle stori in se s tem obremenjuje. Prav zato ni mogoče enačiti priznanja z drugimi izjavami stranke v postopku, ko lahko govori o manj pomembnih dejstvih, o dogodku ali dejanju, ki so ga storili drugi, o osebnih problemih in drugih stvareh, ki zanj nimajo neposredno tako velikega pravnega pomena kot ga ima priznanje dejanja.

V angloameriški literaturi so priznanje (confession) tradicionalno opredeljevali kot »s strani obtoženega v kazenski zadevi z izrečnimi besedami potrjeno resničnost krivde ali njegove bistvenega dela«.⁴ Opredelitev je bila preozka, saj ni vsebovala nekaterih izjav obtoženega, ki so tudi pomembne za postopek, pa zato niso bile vključene v pravno ureditev, ki se nanaša na priznanje. Pomen razločevanja in jasne definicije »priznanja« od drugih vrst izjav obdolženega je prav v tem, da za priznanje veljajo posebna pravna določila (glede dopustnosti uporabe v postopku, izločanja ipd.) in je zato večasih odločilno, ali je neko izjavo mogoče šteti za »priznanje« ali kaj drugega. Ker je natančno razlikovanje v posameznih primerih zelo delikatno in težko izvedljivo in ker je Vrhovno sodišče ZDA razsodilo, da so izsiljene izjave ena-

kovredne izsiljenemu priznanju, je obveljalo stališče, da zajema pojem »priznanje« dokaj širok krog samoobremenilnih izjav.⁵ Pri nas o tem problemu, kot rečeno, nismo razpravljali, čeprav je možno, da se v konkretnem primeru postavi vprašanje, kaj pravzaprav je »priznanje«.

Pravni leksikon razlikuje priznanje v ožjem in širšem smislu. V ožjem smislu je to izjava obdolženca, da je storil kaznivo dejanje, v širšem pa izjava obdolženca, da je resnično neko važno dejstvo, ki je lahko zanj neugodno. Priznanje je lahko tudi nepopolno, sodno ali izvensodno ipd. Tudi slovar slovenskega jezika daje sorodno opredelitev priznanja. Priznati, to je: z besedo, kretnjo izraziti, da je osebek storilec tega, česar je obdolžen oziroma strinjati se, da kako dejstvo pri osebkju v resnici obstaja.

Priznanje je torej vrsta izjave, ki jo na različne načine posreduje domnevni storilec organom, ki vodijo postopek, izjava, v kateri se strinja z obtožbo, da je storil kaznivo dejanje ter s posameznimi elementi v zvezi s kaznivim dejanjem. Njena glavna značilnost je, da je na splošno za priznavajočega neugodna.

3. Vrste in oblike priznanja

Nekaj oblik in vrst priznanja smo že omenili. Priznanje je verbalno, če obdolženi ustno izjavi, da je storil dejanje, lahko pa to stori tudi pisno. Dejanje lahko priznava tudi s kretnjami (skomigom ramen, kimanjem), mimiko (pogledom, pačenjem ipd.) ali molkom, čeprav je takšen način priznavanja manj popoln in izrazit, ali z dejanji: storilec npr. prizna dejanje tako, da pokaže, kje je skrito truplo ali predmet kaznivega dejanja, kako je potekalo dejanje, kje se nahaja sredstvo kaznivega dejanja in podobno. Takšna neverbalna priznanja imajo lahko večjo informacijsko in dokazno vrednost kot verbalna priznanja. Storilec lahko dejanje prizna tudi grafično, tako da nariše skico, ali pa prizna z reakcijami, ki se pokažejo na poligrafu.

Priznanje je lahko popolno ali delno. Popolno je tedaj, ko zajema vse elemente obtožbe in vsa dejstva v zvezi s kaznivim dejanjem. Pomeni odgovor na vsa »zlata« vprašanja kriminalistike. Nepopolno priznanje obsega le posamezne elemente obtožbe, druge pa domnevni storilec zavrača. Nepopolno priznanje se lahko nanaša na priznanje dejanja, ne pa krivde, na milejšo prav-

³ Vasiljević, T., Grubač, M., s. 17.

⁴ Wigmore, cit. po Kassin in Wrightsman, s. 68.

⁵ Prav tam, s. 69.

no kvalifikacijo, na priznanje krivde vendar na sklicevanje na olajševalne okoliščine ipd.

S kriminalističnega vidika je pomembno, da se priznanje nanaša na vsa pomembna dejstva glede poteka kaznivega dejanja, ne pa nujno na pravno kvalifikacijo dejanja. Tako npr. ni pomembno, ali domnevni storilec priznava, da je storil »umor«, »veliko tatvino«, »posilstvo« ipd., marveč da je žrtev udaril, da se je splazil skozi okno v hišo in odnesel stvari, da je spolno občeval z žrtvijo, čeprav se je ta branila, ipd. Kriminalistični učbeniki celo svarijo preiskovalce, naj se izogibajo pravni kvalifikaciji dejanja pri zaslišanju in uporabi negativno vrednotenih izrazov. Priznanje naj torej obsega gola dejstva, ne pa vrednotenja dejanja. Popolno priznanje mora zajemati tudi subjektivna dejstva: motiv za dejanje, krivdo, tudi občutke storilca pred, med in po dejanju, saj je prav o subjektivnih dejstvih marsikdaj mogoče zvedeti le od storilca samega.

Priznanje je lahko sodno ali izvensodno. O njihovem pomenu za postopek bomo spregovorili kasneje. Sodno priznanje obsega formalno priznanje sodnim organom (tožilcu, preiskovalnemu sodniku, sodniku), izvensodno pa priznanje organom za notranje zadeve, odvetniku ali tretjim osebam. Če storilec zasebno prizna dejanje npr. preiskovalnemu sodniku, to ni sodno, marveč izvensodno priznanje, saj nima procesne vrednosti. Tudi priznanje, ki je bilo npr. posneto s skrivnim magnetofonom in posredovano sodišču, ni sodno priznanje.

Posebna vrsta priznanja je lažno priznanje, bodisi da gre za popolno ali nepopolno lažno priznanje. V teh primerih domnevni storilec namenoma priznava dejanje ali posamezne elemente dejanja, čeprav ve, da njegove izjave niso resnične. Možna so tudi lažna priznanja, ko je zaslišani dejansko v zmoti in meni, da je on storilec dejanja, čeprav to ni.

4. Psihološki temelji priznanja

Glede na navedeno opredelitev je očitno, da storilec navadno ne želi podati priznanja, saj ga le to obremenjuje in pomeni zanj negativne posledice, zato se ga brani, vse dokler ne spozna, da je to nujno, ker nadaljnje tajenje nima več smisla, ali ga do priznanja privedejo drugi razlogi, tako zavestni in racionalni kot tudi podzavestni in iracionalni ali emocionalni.

»Z vidika obdolženca je odločitev, ali bo priznal kaznivo dejanje ali ne, vendarle odvisna tudi od njegove volje. Če se lahko upre manipulativnim in prisilnim tehnikam policijskega zaslišanja, in če ne vidi strateške prednosti v sodelovanju s policijo, se lahko legitimno upira, česar ne more narediti pri preiskavi ali aretaciji.«⁶ Domnevni storilec ima torej po eni strani možnost zanikati dejanje, po drugi pa ga priznati, odločitev pa je odvisna od vrste dejavnikov, ki so lahko zavestne ali nezavestne, subjektivne ali objektivne narave.

O tem, zakaj storilci priznajo dejanje, je pravzaprav veliko napisanega. Nekateri iščejo razloge v podzavestnem dogajanju, drugi v zavestnih psiholoških dejavnikih, pa v moralni sferi, pomanjkanju psihične in intelektualne energije za odpor ipd. Vsekakor je razlogov za priznanje veliko in prikazali bomo le nekatere od njih.

Roso npr. upošteva Freudovo psihoanalitično razlago o obstoju treh elementov osebnosti ida, ega in superega ter Reikovo koncepcijo psihološke prisile k priznanju in želji po kazni, tudi v zvezi s priznanjem kaznivega dejanja.⁷ Človek neprijetne dogodke potisne v podzavest, ti pa težijo na površje, vendar jih zadržujejo obrambni mehanizmi. Ob pomoči zunanjih pritiskov (taktike zaslišanja) se te podzavestne sile okrepijo in preidejo v močno željo po priznanju. Pri človeku pa obstaja tudi nezavedna potreba po kaznovanju, pri čemer je strah pred priznanjem dejanja večji od strahu pred kaznijo. Roso meni, da je takšen pristop najprimernejši za razlago zapletene psihodinamike priznanja kaznivega dejanja.⁸

Takšnemu stališču se pridružuje tudi Vodinelič, ko govori o vrnitvi morilca na kraj dejanja: »Menim, da se v morilcu borita dve psihični sili: zavestna, ki želi skriti vse sledove strašnega zločina, in druga, ki nezavedno teži k odkritju kaznivega dejanja in storilca. Nagon po samoohranitvi je tako močan, da socialne misli in občutke potisne na področje podzavesti, zato delujejo od tam.«⁹ Na ta način je mogoče razločiti tudi priznanje dejanja, ki pomeni podzavestno sprostitev napetosti.

V storilcu se torej borijo različne psihične (zavestne in podzavestne) sile: moralna zavest, etika in družbene norme, ki jih vsebuje super-

⁶ Ericson in Baranek, s. 50.

⁷ Roso, op. cit. s. 467—469.

⁸ Prav tam, s. 469.

⁹ Vodinelič, V.: 1984 a, s. 275.

ego, povzročajo občutek krivde in samoobtoževanje, ter pritiskajo na zavest (ego), naj prizna dejanje, ta pa se brani z racionalizacijo, obrambnimi mehanizmi in podobnim. Vse to dopolnjuje id z instinkti in drugimi prirojenimi lastnostmi človeka. Priznanje je po tej teoriji rezultat medsebojnega delovanja vseh treh sil, na katere delujejo tudi zunanji dejavniki.

Takšni psihodinamični procesi peljejo včasih tudi k temu, da se storilec vrača na kraj dejanja, pride na pogreb žrtve, ali pa se kako drugače nehote izda preiskovalcem: z izjavo, ki je v bistvu ni hotel izreči, gestami, kretnjami ipd. Vsi ti »spodrsjlaji«, ki na videz nastanejo nehote, so vendarle posledica notranjega psihičnega doživljanja in delovanja podzavesti na razum storilca in zato izjemen in uporaben temelj za kriminalističnotaktični vidik zaslišanja in spoznanje o resnični krivdi storilca.

Trstenjak v svoji knjigi »Človek, bitje prihodnosti« obravnava tudi problem krivde in usode, v zvezi s tem pa tudi vprašanje priznanja odgovornosti človeka za storjena dejanja. Meni, da človek na različne načine odriva odgovornost od sebe, med drugim s smehom in jokom (fiziognomično), z lažjo (osebno), ali pa s sklicevanjem na usodo. »Namesto da bi se človek priznaval za vzrok svojega ravnanja, se hoče imeti za učinek nadosebnih vzrokov iz prejšnjega dogajanja. Tako spreminja krivdo v usodo. To sprevračanje vzročnosti v učinke ima lahko različna ozadja: ne samo ‚zli demon‘, tudi ‚grehi prednikov‘, ki da jih je človek podedel, ali pa dejanja okolice, ‚družbe‘ pravijo, utegnejo človeka tako hudo zapeljevati, da se jim ne more več odtegovati. Tako pa ni več ‚sam‘ nič zakrivil, vzroki so drugje, zunaj njega in pred njim.«¹⁰ Takšno priznanje, ki v bistvu popačeno in racionalizirano prikazuje vzroke za dejanje, je pogosto tudi v kazenskem postopku. Storilec prizna samo dejanje, vendar ne tudi pravih vzrokov zanj, ker mu je tako lažje opravičiti dejanje pred samim seboj in drugimi.

Človek je etično bitje in vsakdo mora imeti »čut odgovornosti, da dela dobro in se izogiblje hudega; nobena država in nobena policija ne more tega vcepiti, če ni že v njem ta syneidesis, kakor so stari imenovali čut ali vestnost... Res pa je, da je morala ali moralni čut (z vestjo) tudi učljiv, kakor je učljiva tudi človekova inteligenca.«¹¹ Človek, torej tudi storilec kazni-

vega dejanja, ima različno razvit čut odgovornosti in krivde, glede na to pa lahko pričakujemo tudi različno pripravljenost in notranjo potrebo po priznanju kaznivega dejanja. Z ustreznimi taktiki zaslišanja je mogoče to pripravljenost včasih vspodbuditi in tako hitreje doseči priznanje, drugič je potreben določen čas zorenja in rasti občutka krivde — tedaj lahko pride do samoprijave mnogo let po storitvi kaznivega dejanja (glej npr. primer samoprijave uboja na železniški postaji v Ljubljani leta 1979, ki jo je podal storilec 9 let po dejanju, ker ga je pekla vest, ker ni mogel spati ipd.). Tretjič pa je občutek krivde tako zbledel (ali pa je tako potisnjen v podzavest s pomočjo obrambnih mehanizmov), da storilec ne čuti potrebe po priznanju in dejanja tudi nikoli ne prizna, ali pa ga prizna le v začetku postopka, nato pa ga kljub nespornim dokazom in nesmiselnosti zanikanja tako vztrajno zanika, da je očitno, da njegova zavest in podzavest nista sposobni sprejeti priznanja za dejanje. Lep primer takšnega ravnanja in regresije opisuje Fila Filota v knjigi »Branio sam na smrt osuđene«, kjer je obtoženi M. A. po začetnem priznanju dejanja v predkazenskem in predhodnem postopku, kljub drugačnim nasvetom odvetnika in številnim obremenilnim dokazom, do zadnjega zanikal umor žene in otroka in bil tudi povsem prepričan v to, da dejanja ni storil. Filota opisuje dogajanje v obtoženem: »Preprosto, čim več časa je preteklo, tem bolj je A. verjel v svojo lastno zgodbo, da mu je ženo in otroka ubil nekdo drug. V tej samoobrambi je iskal svojo notranjo rešitev, svoje duševno ravnatežje in ga verjetno, prav zato tudi našel. To ni moglo biti več nikakršno simuliranje.«¹² Storilec je popolnoma verjel v na začetku izmišljeno zgodbo in se je bil pripravljen do konca boriti zanjo.

Tako bi lahko razložili nekatere zakonitosti priznanja kaznivega dejanja (ali drugih antisocialnih in asocialnih dejanj človeka) oziroma nepriznanja, čeprav je osebna dejanje storila, vendar je takšno iskanje razlage v podzavestnih mehanizmih skrajno težavno in tudi nezanesljivo, saj podzavest neposrednemu opazovanju ni dostopna in gre bolj za hipoteze in teoretične razlage, ki pa jih vendarle dostikrat potrdi tudi praksa. Zastavlja pa se še vprašanje, kaj vse vpliva na individualne razlike med ljudmi, da torej nekdo dejanje prizna, drugi ga do konca zanika, nekoga peče vest, drugemu pa je vse-

¹⁰ Trstenjak, A., s. 385.

¹¹ Prav tam, s. 377.

¹² Filota, F., s. 79.

eno ipd. Dosti tega bo potrebno še naprej raziskovati in spoznavati te najgloblje zakonitosti človekovega podzavestnega življenja. Ta vprašanja imajo tudi velik kriminalistični pomen, ki se kaže v problemu, kako spraviti na dan takšna dogajanja in pripraviti storilca k priznanju s pomočjo njegovih lastnih psihičnih dogajanj, ne da bi pri tem prišli do neresničnih ali lažnih priznanj ali kršili zakon in etiko preiskovanja.

5. Motiv priznanja

Motiv za priznanje pa je seveda lahko tudi drugačen, bolj neposreden in lažje določljiv. Predvsem je potrebno omeniti razumsko spoznanje, da zanikanje nima smisla, bodisi zato, ker so zadostni materialni ali osebni dokazi, ki bi po mnenju domnevnega storilca zadostovali za obsodbo, in je vsako zanikanje zgolj v njegovo škodo, bodisi ker je storilec prepričan, da je organom odkrivanja, pregona ali sojenja tako vse znano in nadaljnje zanikanje nima več pravega smisla. Takšno razumsko (utemeljeno ali neutemeljeno) dojetje situacije, ki se zdi domnevnemu storilcu izgubljena oz. brezizhodna, je lahko motiv za popolno ali delno priznanje dejanja. Storilec logično razmišlja in na podlagi dokazov ugotovi, da je zanj najboljše, da prizna dejanje, saj bo od tega imel več koristi, kot če dejanje še naprej taji. Storilec pri tem računa, da mu bodo priznanje šteli kot olajševalno okoliščino, da morda niti ne bo prišlo do kazenske ovadbe ali obtožbe, da mu bo sodišče zato izreklo blažjo sankcijo ali manjšo kazen ipd. Takšno prepričanje lahko v njem vzbudijo ali utrdijo tudi preiskovalci z določeno taktiko zaslišanja. Domnevni storilci vidijo včasih v priznanju tudi strateško korist pri odnosih s policijo: milejše obravnavanje, morebitno takojšnje izpustitev, zmanjšanje obtožbe, ugodnejšo oceno, prenehanje izpraševanja ipd.¹³

Pri razumsko utemeljenem priznanju prevladujejo torej racionalni motivi, vendar tudi tukaj priznanje ni vedno hitro in lahko. Do njega lahko pride šele po več ur dolgem zaslišanju, ko osumljeni počasi spoznava, da je njegova igra izgubljena, da so njegove laži odkrite, da nima več smisla zanikati resnice, in ko mu pojemata moč in energija za odpor.¹⁴ Če je na začetku zaslišanja še pričakoval in upal, da mu dejanja ne bodo mogli dokazati, se njegovo zaupanje z

vsako novo odkrito lažjo, vsakim novim vprašanjem zmanjšuje in ko vidi vse poti zaprte, se odloči za priznanje. Le redko in predvsem pri zelo inteligentnih storilcih srečujemo priznanja na razumski osnovi, ko zaslišani takoj in ob navedbi vseh obremenilnih dokazov spozna izgubljenost položaja in takoj prizna dejanje.¹⁵ Največkrat pa je potrebno z ustrezno taktiko pripraviti storilca do spoznanja, da je priznanje zanj najboljša rešitev.

Zanimivo je tudi priznanje večjega števila kaznivih dejanj, potem ko je storilec priznal eno od njih. Storilec je bil npr. prijet na begu s kraja dejanja vloma in je policiji priznal omenjeni vlom in še nekatera druga tovrstna dejanja v istem okolju. Pri zaslišanju so mu naprtili še nekatere dodatne vlome in osumljencu je »... bilo jasno, da je igra izgubljena in da nima več smisla upirati se očitni mat poziciji s strani policije. Osumljeni je tedaj priznal vse, česar se je lahko spomnil.«¹⁶

Priznanje ima lahko tudi svoje emocionalne vzroke. Kriminalistična taktika zasliševanja, ki apelira na čustva zaslišanega, želi doseči prav takšno psihično stanje domnevnega storilca, da bo podal priznanje: kesanje, strah pred kaznijo in računanje na olajševalno okoliščino, če prizna dejanje, občutek, da preiskovalci (ali sodniki) ne obsojajo prehudo dejanja, željo po olajšanju napetosti ipd. Storilec je že ob samem kaznivem dejanju včasih v posebnem psihičnem stanju in je njegovo ravnotežje porušeno, po dejanju pa se to razširi še v drugo skrajnost: »kar se mu je zdelo pred in med dejanjem samo po sebi razumljivo, se mu zdaj zazdi neizmerno povečano, zamotano in nenormalno.«¹⁷

Tudi samoljubje in ponos sta lahko vzroka za priznanje, seveda v določenih situacijah in pod določenimi pogoji. Tako je npr. presenetljivo priznanje storilca večjega števila ropov, ki ga je podal prostovoljno, ko so mu preiskovalci oponesli, da za izvršitev takšnih kaznivih dejanj niti ni dovolj sposoben. To ga je prizadelo in užalilo, vzkipel je in priznal vsa tri dotlej neraziskana kazniva dejanja.

Razumski in čustveni razlogi (motivi) za priznanje pa niso nikoli povsem ločeni, marveč se vedno bolj ali manj prepletajo. Lahko se dopolnjujejo in spodbujajo: čustva npr. vplivajo na razum, razum deluje na čustva, lahko pa so

¹³ Glej tudi Ericson in Baranek, s. 53.

¹⁴ Geerds, F., s. 32.

¹⁵ Tako tudi Vodinelic, 1984 a, s. 338.

¹⁶ Ericson in Baranek, s. 53.

¹⁷ Geeres, s. 34.

med njimi tudi močna nasprotja: razum terja logično presojo in zanikanje dejanja, emocije pa razrešitev napetosti in hitro priznanje. Kateri element bo prevladal, je odvisno od konkretne situacije in jakosti posameznih elementov.

Priznanja ni mogoče doseči niti lahko niti hitro, zato so redki primeri, da storilec že na začetku zaslišanja prizna dejanje ali krivdo. »Ker samoobsojanje in samodestrukcija nista normalne lastnosti človekovega obnašanja, ljudje navadno ne dajejo spontanega, nezahtevanega priznanja. Najprej jih je potrebno spraševati o dejanju . . ., le redka priznanja nastanejo zaradi slabe vesti, ne da bi jo spodbudilo zaslišanje,« piše Inbau.¹⁸

Nekatere raziskave ugotavljajo, da osumljeni s kriminalno preteklostjo manj pogosto priznavajo kazniva dejanja kot druge osebe, prav tako pa je večja verjetnost, da bo osumljeni dejanje priznal, če je mlajši od 21 let. Seveda je veliko odvisno tudi od moči dokazov, ki so na voljo policiji v času zaslišanj,¹⁹ pa tudi od vrste kaznivega dejanja.

Motivacijo za priznanje je treba torej ustvariti s primerno taktiko zaslišanja, saj navadno ne nastane sama od sebe. Treba jo je gojiti, razvijati in spodbujati, pri tem pa se pojavlja kritično vprašanje etičnosti in zakonitosti metod, ki jih za to uporabljamo. »Osumljeni so pod velikim psihičnim pritiskom, če so storili kaznivo dejanje in so soočeni s policijo na zaslišanju. Priznanje pomeni sprostitev napetosti. Če dokazi prevladujejo, storilec čuti, da bi zanikanje dejanja samo po nepotrebnem podaljševalo agonijo. Če osumljeni dejanja ne prizna takoj, lahko policisti uporabijo široko paleto različnih taktik, da povečajo pritisk na osumljenca, odstranijo občutek krivde in sramu in ga pripravijo do priznanja.«²⁰

Številni kriminalistični priročniki in učbeniki dajejo navodila, kako zasliševati, da bi dobili priznanje domnevnega storilca. »Toda to, kar odkrivajo policijski priročniki o zasliševanju, je, da je ‚fair in razumno‘ ter ‚učinkovito‘ zasliševanje v osnovi nefer in neločljivo povezano s prisilo.«²¹ Pravzaprav nekateri pisci štejejo vsako zasliševanje za neetično ali zavajajoče. Vsekakor takšna skrajna stališča niso sprejemljiva, saj bi bilo drugače celotno kazensko pravosodje paralizirano v svojem delu in neučin-

kovito. Res pa je, kot je dejal sodnik Goldberg v primeru *Haynes v. Washington* (373 U. S. 503, 83 S. Ct. 1336, — 10 L. Ed. 2 d 513, 1963), da je »mejo med pravilnim in dovoljenim policijskim vedenjem in tehnikami ter metodami, ki so v nasprotju z dolžnim ravnanjem, v najboljšem primeru težko potegniti, še zlasti v primerih, kot je ta, ko je potrebno tankovestno presoditi o učinku prisilnih psiholoških pritiskov in vplivov na razum in voljo obtoženega.«

Na tem mestu ne bomo obravnavali tistih motivov oziroma razlogov za priznanje, ki so nastali kot posledica nezakonitega ali neetičnega ravnanja preiskovalcev ali sodnikov: fizičnega nasilja, psihičnih pritiskov, ki presegajo meje dovoljenega, prevar, protizakonito pridobljenih dokazov, uporabe nedovoljenih sredstev (narkotikov, hipnoze ipd.) in podobno. Vse to bomo namreč obravnavali v poglavju o nedovoljenih načinih pridobivanja izpovedbe, so pa prav gotovo lahko pomemben razlog (motiv) tudi za priznanje.

6. Pomen priznanja

Zakaj si pravzaprav vsi organi odkrivanja, preiskovanja in sojenja, čeprav morda nehote in nezavedno, želijo priznanja domnevnega storilca? Zakaj ob vsem zatrdjevanju, da priznanje ni in ne sme biti »kraljica dokazov« in cilj preiskovalnih organov, to v praksi vendarle dostikrat je? Ali je sploh mogoče, da preiskovalci ne bi težili za priznanjem in bi se zadovoljili z drugimi dokazi (ki jih včasih sploh ni)? Kakšen je torej pravi in domnevni pomen priznanja v posameznih fazah preiskovanja?

Tuje raziskave kažejo, da zavzema priznanje med vsemi dokazi najvišje mesto.²² Ne le zaradi svoje pogostosti na sodišču, temveč predvsem zaradi vpliva, ki ga ima na usodo obtoženca. »Ob priznanju so drugi vidiki postopka povsem odvečni.«²³ Tudi eksperimenti z namišljenimi porotami potrjujejo, da dajejo ljudje priznanju poseben dokazni pomen.²⁴ Ne nazadnje je tudi iz sodne prakse razvidno, da je dostikrat prav priznanje obtoženca odločilno za obsodilno sodbo, ali pa je vsaj tisti preizkusni kamen, ki daje (ob pomanjkanju drugih dokazov) sodnikom in porotnikom dovolj osnove za obsodbo. Pomeni torej važen element za notranje prepričanje sod-

¹⁸ Inbau, F.: 1980, s. 545.

¹⁹ Softley idr., s. 40.

²⁰ Prav tam, s. 32.

²¹ Weisberg cit. po Inbau, s. 565.

²² Kassin in Wrightsman, s. 67.

²³ McCormick cit. po Kassin in Wrightsman, s. 67.

²⁴ Prav tam, s. 68.

nikov in porotnikov, da je pred njimi pravi storilec dejanja.

Seveda ni pomembno le samo priznanje, marveč tudi ocena, ali je to priznanje resnično in pridobljeno na zakonit način. Za obsodbo je namreč mogoče upoštevati le takšno priznanje, ki zanesljivo priča o krivdi obtoženca in ki ni bilo pridobljeno s procesnimi zlorabami ali nezakonitim ravnanjem preiskovalcev. Gre torej za upoštevanje dveh kriterijev, ki se pogosto pokrivata in dopolnjujeta — zanesljivosti in prostovoljnosti.²⁵ Če storilec ni priznal prostovoljno, temveč zaradi takšne ali drugačne prisile ali procesne zlorabe, njegovo priznanje ni zanesljivo. Primeri lažnih priznanj, ki so bila podana iz različnih motivov (in ne zaradi prisile ali zlorabe), pa pričajo, da je treba tudi ob sicer korektnem postopku upoštevati možnost neresničnosti priznanja.

Pomen priznanja pa ni velik le v zadnji fazi postopka — pri odločanju o krivdi obtoženca na glavni obravnavi, temveč že na samem začetku preiskovanja: ob prvih razlogih za sum, da je določena oseba storilec kaznivega dejanja. Mnogi celo menijo, da je priznanje v začetni fazi postopka, pred policijo, odločilno za celotni kazenski postopek in obsodbo storilca, zato bi bilo treba osumljencu prav v tej fazi zagotoviti največje pravno varstvo in pomoč zagovornika (Zupančič idr.). Priznanje, ki je pridobljeno v situaciji, ko je osumljeni prepuščen organom odkrivanja in pregona brez pravega varstva in pomoči, je sicer lahko resnično (včasih so takšne izjave neposredno po odkritju mnogo bolj verodostojne kot tiste, ki so dane kasneje, ob prisotnosti in nasvetih odvetnika), vendar primeri lažnih priznanj (izsiljenih ali prostovoljnih) opozarjajo na njihovo nezanesljivost.

Kljub opozorilom in dilemam, ki nastajajo v zvezi s pomenom priznanja v predkazenskem in predhodnem kazenskem postopku, pa je nesporno, da je pridobitev priznanja, če že ne cilj, pa vsaj element za subjektivno prepričanje preiskovalcev, da imajo v rokah resničnega storilca, zato je zaželen pri vsakem preiskovanju. Kriminalistom in preiskovalcem, ki imajo v začetku preiskovanja le skromne informacije o morebitnem storilcu, ni in ne sme biti vseeno, ali ovadijo nedolžno osebo ali resničnega storilca. Nerealno bi bilo tudi pričakovati, da bi organi odkrivanja ovajali vse količkaj sumljive osebe in možne storilce, saj je za pričetek preiskave potreben

»utemeljen sum«, to pa pomeni že določeno (in vsaj v subjektivnem smislu utemeljeno) spoznanje o tem, da je osumljeni po vsej verjetnosti kriv. Prav priznanje dejanja pa je ob pomanjkanju drugih zanesljivih dokazov tisto odločilno dejstvo, ki prevesi tehtnico na stran odločitve za ovadbo ali pregon neke osebe. V primerih, ko so določeni osebni in stvarni dokazi, pa je priznanje še dodatno potrdilo, da so imeli organi preiskovanja v svoji oceni prav. »Cilj vsakega zaslišanja je odkriti resnico, človeku pa se zavestno ali podzavestno zdi, da je priznanje najboljša pot za doseg tega cilja.«²⁶

Priznanje v predkazenskem postopku ima torej svoj pomen za organe odkrivanja, ne glede na to, da je (vsaj za kasnejši postopek) njegova formalna dokazna vrednost majhna. Zato ne preseneča, če so kriminalisti marsikdaj prepričani, da je osumljeni res storil kaznivo dejanje, in nato razočarani, ker je slednji v nadaljnjem postopku oproščen oziroma je postopek ustavljen. Tudi iz psihološkega vidika je očitno, da želi vsakdo dobro opraviti svoje delo, to pa za preiskovalce pomeni, da so odkrili pravega storilca. Priznanje dejanja znatno prispeva k takšnemu prepričanju, še zlasti zato, ker kriminalisti poznajo tudi pot, ki je vodila k priznanju (česar ni mogoče trditi za sodnike, ki se s priznanjem srečajo posredno) in tako lahko ocenijo njegovo zanesljivost. Gre torej predvsem za spoznavno (informativno), in ne toliko za dokazno vrednost priznanja v predkazenskem postopku.

Prav v zvezi s preverjanjem resničnosti priznanja prihaja v naši pravni ureditvi pravzaprav do največjih problemov in dilem. Gre namreč za vprašanje dokazne vrednosti preverjanja priznanja, ki ga prvi opravljajo delavci organov za notranje zadeve, vendar njihova spoznanja nimajo pravne oz. dokazne moči. Če npr. osumljeni organom za notranje zadeve pokaže nekatere okoliščine dejanja, ki so lahko znane samo storilcu in za katere tudi sami kriminalisti pred tem niso vedeli, je to pomemben dokaz resničnosti priznanja. Toda ta dokaz ima pomen samo za delavce organov za notranje zadeve, saj je bila izjava dana neformalno in tako ni dokaz v nadaljnjem postopku (glavni obravnavi). Storilec se namreč tudi pred preiskovalnim sodnikom lahko izgovarja, da sta bila izjava in priznanje izsiljeni, da so mu kriminalisti sugerirali, kaj naj pove itd., kar pomeni, da resničnosti priznanja ni mogoče več preverjati na tak

²⁵ Kassin in Wrightsman, s. 67.

²⁶ Geerds, s. 31.

način, kot so to storili kriminalisti. Edina rešitev za navedeni problem bi bila v tem, da organi za notranje zadeve osumljenca takoj izročijo preiskovalnemu sodniku, ki lahko formalno za beleži izjavo oz. priznanje z vsemi podrobnostmi kot nujno preiskovalno dejanje. Toda problem je seveda v tem, da kriminalisti ne vedo vedno že na začetku razgovora, da imajo pred seboj osumljenca, zato ga tudi ne morejo peljati k preiskovalnemu sodniku kot utemeljeno sumljivega. To se namreč pokaže šele med razgovorom, ko pa je že prepozno za ukrepanje. Le v primerih, ko je podan utemeljen sum zoper določeno osebo, še preden se opravi neformalni razgovor z njo, bi bila rešitev z zaslišanjem kot nujnim preiskovalnim dejanjem mogoča. Podobne težave nastanejo tudi v zvezi s preverjanjem alibija, o čemer bomo govorili kasneje.

Priznanje, podano pred organi za notranje zadeve v predkazenskem postopku, pa seveda ni brez pomena za nadaljnji postopek. Predvsem je pomembna orientacija za odločitev javnega tožilca, ali naj vloži neposredno obtožnico ali pa zahteva preiskavo. Tudi zanj je namreč pomembno, kako prepričan je o utemeljenosti suma zoper določeno osebo. Resnično in zakonito pridobljeno priznanje znatno vpliva na njegovo oceno in notranje prepričanje, zato je predvsem pomembno, ali je razvidno, da je priznanje prostovoljno podano in je resnično.

Podobno bi lahko trdili za vlogo priznanja, ki ga osumljeni poda v predkazenskem postopku, za ravnanje preiskovalnega sodnika. Tudi njemu je to opora in olajšanje dela, saj ga subjektivno utruje v prepričanju, da je obdolženi pravi storilec. Kljub zahtevam, naj bi preiskovalni sodnik ravnal objektivno in nevtrarno, je vendarle njegova osnovna hipoteza, da je obdolženi zares storil dejanje, ki ga preiskuje (sicer sploh ne bi pričel s preiskovanjem), zato je priznanje pomemben element njegove ocene. Ni pa pomembno le notranje prepričanje o »utemeljenosti suma«, ki ga utruje priznanje, marveč tudi podrobnosti, ki jih domnevni storilec pri tem navede. Te so namreč lahko pomembna oporna točka za zaslihanje, pa tudi za nadaljnje preiskovanje.

Preiskovalni sodnik ima namreč pomembno vlogo: po eni strani se seznanja s priznanjem, ki ga je osumljeni dal kriminalistom v neformalnem razgovoru, po drugi strani pa je dolžan prav te izjave izločiti iz spisa v smislu člena 83 ZKP. Priznanje mora na taktičen način uporabiti za zaslihanje obdolženca in zlasti razjasniti

okolščine, ki jih je v priznanju navedel zaslišani. Po drugi strani pa informacija, da je osumljeni dejanje priznal v predkazenskem postopku, ne sme priti (tudi posredno ne) do razpravljajočega sodnika. To je vsekakor težavna naloga in dilema, ki jo preiskovalnemu sodniku nalaga naša ureditev kazenskega postopka. Soočen s priznanjem (po njegovi oceni resničnim), ki ga je obdolženi dal organom za notranje zadeve, in zanikanjem priznanja ob neposrednem zaslišanju, mora preiskovalni sodnik odkriti vzroke za razlike v izjavah in zapisati vsebino razgovora v zapisniku, kjer pa ne sme biti razvidno, kaj je govoril zaslišani v predkazenskem postopku.

Preiskovalni sodnik pa se lahko znajde še v enem psihološkem precepu, in sicer glede ocene prostovoljnosti priznanja in zakonitosti postopka v predkazenskem postopku. Kriminalisti trdijo eno, zaslišani drugo, praksa kaže, da je lahko resnično oboje, zato je preiskovalni sodnik v težavnem položaju ocenjevanja zanesljivosti priznanja.

Povsem drugače je, če zaslišani priznanje ponovi pred preiskovalnim sodnikom. Izjava ima tedaj dokazni pomen, saj je zaslihanje formalno preiskovalno dejanje, pri katerem je potrebno upoštevati vse procesne zahteve in garancije. Tedaj ima resnično priznanje pomen tako za intimno prepričanje preiskovalnega sodnika kot tudi za razpravljajočega sodnika, ki se na glavni razpravi, po morebitnem preklicu priznanja, lahko sklicuje na podano priznanje v preiskavi.

Tudi preiskava ne zagotavlja povsem, da je priznanje zaslišane resnično in prostovoljno, kajti vedno so nevarnosti izsiljenega ali lažnega priznanja, ki jih je treba upoštevati pri oceni verodostojnosti podanega priznanja. Primeri iz prakse (glej npr. zadevo Paračin) dokazujejo, da se včasih zgodi, da zaslišani priznavajo dejanje v preiskavi, pa ga prekličejo na glavni obravnavi, češ da je bilo izsiljeno in pridobljeno na protipraven način. Vsa opozorila in dileme, ki smo jih omenili v zvezi z oceno prostovoljnosti priznanja v predkazenskem postopku, veljajo v enaki meri tudi za sodni postopek.

Za oceno vrednosti in pomena priznanja za kazenski postopek in odločanje o krivdi storilca bi bile potrebne številne empirične raziskave, ki bi pokazale doslej neznan dejstva. Le posamezni primeri dokazujejo, da prihaja do izsiljenih in protizakonito pridobljenih priznanj, da krivi storilci dejanja ne priznajo, nedolžni pa

ga iz različnih razlogov priznavajo, da sodniki in porotniki bolj verjamejo priznanju kot pa preklicu priznanja, v kolikšnem številu primerov pa se to dogaja, nam ni znano. Koliko je zmotnih obsodb, ker je obtoženi priznal, čeprav ni storil očitane kaznivega dejanja (glej npr. primer Bratuša, pa Dachauski procesi itd.), ali pa je bil krivi storilec zaradi zanikanja dejanja oproščen, verjetno ne bomo nikoli zvedeli, nedvomno pa so takšni primeri tudi v naši sodni praksi.

Pa vendar so tudi drugačni pogledi na vrednost priznanja v preiskovalnem in sodnem postopku, ki zmanjšujejo njegovo vlogo in pomen. »Mnogi raziskovalci in kritiki so opazili, da zaslisanja in priznanja niso odločilnega pomena za vložitev obtožbe in za obsodbo,«²⁷ pišeta Ericson in Baranek in navajata več raziskav, ki to potrjujejo. Tako neka raziskava kaže, da je bilo priznanje podano le pri 6—10 % vseh vloženih obtožb, druga pa, da je bilo za obsodbe potrebno priznanje le pri 20 % raziskovanih primerov.²⁸ Druga raziskava pa nakazuje večjo stopnjo priznavanja, saj je dejanje pri zaslišanju na policiji priznalo okoli 40 % obravnavanih oseb.²⁹

Tudi v naših razmerah lahko ugotovljamo, da je določeno število obsodb, ne da bi obtoženi dejanje priznali. Seveda pa je pri tem potrebno upoštevati preiskovalno in zlasti dokazno situacijo, saj je v primerih, ko je dovolj drugih dokazov, priznanje manj potrebno kot tedaj, ko obtožba temelji predvsem na priznanju storilca.

Nazadnje je potrebno omeniti še pomen nepriznanja domnevnega storilca, tako v predkazenskem kot kazenskem postopku. Kako vrednotijo kriminalisti, tožilci, preiskovalni sodniki in sodniki dejstvo, da domnevni storilec vztrajno zavrača priznanje? Zupančič v zvezi s tem piše: »... Celó v najboljšem primeru, ko je tožilčeva hipoteza (o dejanju, op. D. M.) resnična, lahko naleti na obdolženca, ki ne bo priznal dejanja. Tak obdolženec predstavlja obenem izziv in frustracijo. Izziv predstavlja, ker se objektivni dokazi lahko preverjajo z njegovo osebno upornostjo; predstavlja tudi frustracijo, ker noče popustiti. Vse to celo v najboljšem primeru napravljaja obdolženca za bojno polje razčiščevanja nasprotij zbranih dokazov. Je najbolj dostopno in najbolj manipulativno dokazno sredstvo. Kjer je situacija manj jasna, ko so notranja nasprot-

ja med samimi dokazi (brez obdolženčevega priznanja), je še toliko bolj zaželen objekt raziskovanja. Čim daljše je preiskovanje, debelejši so spisi in večjo frustracijo povzročaja uporni obdolženec.«³⁰

Tako priznanje kot tudi nepriznavanje kaznivega dejanja je potrebno ocenjevati v luči preiskovalne in dokazne situacije. Različne situacije namreč postavljajo v drugačno luč tudi pomen izjave domnevnega storilca.

7. Priznanje in preiskovalne situacije

V skladu z našim temeljnim izhodiščem o povezanosti objektivno dane stvarnosti in subjektov preiskovanja v preiskovalni situaciji, iz katere izhajajo kriminalistične naloge, ki jih je potrebno rešiti, in načini njihovega reševanja, se lotevamo tudi vloge in pomena priznanja v luči različnih preiskovalnih situacij.

Nekako samo po sebi razumljivo se zdi, da bo pomen priznanja odvisen od dokazne situacije. Če je dokazov malo (tako personalnih kot stvarnih), bo priznanje znatno bolj zaželeno, kot če obstaja dovolj uporabnih dokazov, s katerimi je mogoče ugotoviti in dokazati krivdo domnevnemu storilcu tudi brez njegovega priznanja. Veliko vrednost ima zlasti tedaj, ko priznavajoči izda skrivnosti, ki jih pozna le pravi storilec dejanja, ali ko pove nekaj, česar niso vedeli niti preiskovalni organi. Tedaj pomeni priznanje ne le pomemben vir informacij, marveč tudi dokazov, ki jih je mogoče uporabiti v dokaznem postopku (storilec npr. preiskovalcem pove, kam je skrtil truplo, le-ti pa truplo dejansko najdejo na navedenem mestu; ali: storilec navede podrobnosti glede načina izvršitve kaznivega dejanja, ki se skladajo z ugotovitvami ogleda, vendar preiskovalcem do priznanja niso bile razumljive, ipd.). Hkrati je takšno priznanje tudi pomembno za ocenjevanje zanesljivosti in resničnosti samega priznanja.

V obratnem sorazmerju s pomembnostjo priznanja (ali nepriznanja) je volja in želja storilca, da prizna dejanje. Če ni obremenilnih dokazov, bo dejanje zanikal, saj ve, da je le on sam lahko dokaz zoper sebe. Zato bo vztrajno zanikal dejanje in ga priznal le ob močni sugestiji ali v spremenjeni dokazni situaciji. Nasprotno pa bo lažje priznal takrat, ko je obremenilnih dokazov veliko in je njegova izjava relativno manj pomembna, pomeni pa možnost

²⁷ Ericson in Baranek, s. 49.

²⁸ Prav tam.

²⁹ Softley, s. 39.

³⁰ Zupančič, 1981, s. 69, 70.

za milejše kaznovanje ali kakšne druge ugodnosti. Od tod tudi izvira taktika preiskovalcev, da pustijo zaslišanega v negotovosti o tem, koliko dokazov je zbranih in kaj pravzaprav pomeni njegovo priznanje za nadaljnji postopek. Storilec je v dvomih: če je dokazov dovolj, bo priznanje smiselno in uporabno, če dokazov ni, se bo po nepotrebnem izdal in izpostavil pregonu.

To dokazujejo tudi primeri iz prakse, zlasti v zvezi s spreminjanjem izjav oziroma priznanja. Storilec dejanje zanika, ker ni drugih dokazov, ko pa preiskovalci zberejo obremenilne dokaze, storilec popusti in prizna dejanje. In obratno: če je zmotno mislil, da je situacija zanj izgubljena, pa nato spozna (tudi ob pomoči odvetnika), da dokazov tako rekoč ni, bo priznanje preklical in se skliceval na izsiljenost izjave, pritiske, zlorabe in podobno.

Podobno je razvidno tudi iz taktike zaslišanja glede predočenja osebnih in stvarnih dokazov. Storilec s postopnim seznanjanjem z obremenilnimi dokazi »mehčajo«, mu dokažejo njegove laži in ga sčasoma privedejo do pravega priznanja. Tudi tu zaslišani spreminja svoja stališča do priznanja glede na spreminjanje dokazne situacije.

Pri tem je mogoče upoštevati tudi tip storilca: pričakovati je, da bo izkušen povratnik ali poklicni storilec hitreje in točneje ocenil svoj položaj v danem trenutku in ukrepal v skladu s situacijo: dejanje priznal ali ga dosledno zanimal. Po drugi strani pa bo priložnostni storilec ali tisti, ki je dejanje sploh prvič storil, trdovratneje vztrajal pri svojem, ne glede na predočene dokaze in preiskovalno situacijo. Podobno bi lahko rekli za intelektualne sposobnosti storilca: inteligenten obdolženec bo spoznal brezizhodnost položaja in dejanje priznal (ali pa ga zanimal, če dokazov ne bo dovolj), intelektualno manj sposoben pa bo le težko in po daljšem prepričevanju in dokazovanju dojel svoj sicer jasno določen položaj in ukrepal v skladu z njim. Seveda so pomembne tudi emocionalne značilnosti, ki prav tako vplivajo na oceno situacije in pripravljenost ali nepripravljenost priznati dejanje.

Dokazna in preiskovalna situacija je odvisna tudi od vrste kaznivega dejanja. Pri nekaterih vrstah je več sledov in stvarnih dokazov, drugje manj, zato je pričakovati več priznanj pri prvih in manj pri drugih vrstah dejanj (pri tem ne upoštevamo drugih okoliščin, ki vplivajo na

priznanje, marveč le dokazno situacijo). Nekatera dejanja so bolj prikrita, druga manj, zato je že samo odkritje domnevnega storilca lahko odločilen dejavnik za priznanje, saj je storilec pretresen in prestrašen že zaradi samega odkritja, ne glede na obstoječe materialne ali personalne dokaze. Tudi druge kriminalistične značilnosti posameznih vrst kaznivih dejanj so pomembne za večjo ali manjšo pogostnost priznanja in jih kaže upoštevati pri oblikovanju taktike zaslišanja in pridobivanja priznanja.

Tako so npr. razlike med dejanji, ki so čustveno nabita in pri katerih se storilec in žrtev neposredno psihično ali fizično spopadeta (posilstva, ropi, telesne poškodbe, umori), ter dejanji, kjer storilec in žrtev nimata stika in ne gre za emocionalno stanje storilca ob času dejanja (tatvine, vlomi, gospodarski kriminal ipd.). To prav gotovo vpliva (v povezavi z drugimi dejavniki) tudi na pripravljenost podati priznanje neposredno ob odkritju in prijetju storilca.

Preiskovalna situacija pri zaslišanju je odvisna tudi od faze postopka, zato ni vseeno, ali gre za razgovor z osumljenim v predkazenskem postopku, formalno zaslišanje med preiskavo ali zaslišanje na glavni obravnavi. Zaslišani je v bistveno drugačnem položaju (pravno in drugače) v postopku pred organi za notranje zadeve ali pred sodnimi organi (več o tem kasneje). Zlasti je pomembna situacija, ko zaslišani dobi zagovornika. Tedaj se dostikrat zgodi, da spremeni svoje izjave in prekliče priznanje, ker v skladu s nasveti zagovornika drugače ocenjuje svoj položaj v postopku.

Preiskovalnim situacijam pri zaslišanju bi bilo potrebno nameniti dosti več pozornosti zlasti zaradi izdelave ustrezne taktike razgovora in zaslišanja. Podobno kot je upravičena kritika, da je celotna kriminalistična metodika preobširna in premalo osredotočena na značilnosti posameznih preiskovalnih situacij, je upravičeno tudi mnenje, da enako velja za taktiko zaslišanja domnevnega storilca (ali prič). Navodila, kako zasliševati, so, kljub temu, da včasih vendarle posebej obravnavajo posamezne kategorije storilcev (stari, mladi, poklicni, priložnostni), še vedno presplošna in se ne nanašajo na značilnosti posameznih preiskovalnih situacij. Preiskovalec pa bi moral imeti nasvete za ravnanje in ukrepanje prav v situaciji določenega tipa. Zato bomo v nadaljevanju naše naloge pri obravnavanju taktičnih nasvetov za razgovor ali zaslišanje izhajali iz značilnosti preiskoval-

nih (tipičnih in specifičnih) situacij. Poleg same preiskovalne situacije (vrsta kaznivega dejanja, tip storilca, njegove osebnostne in druge značilnosti, dokazna situacija, trenutna situacija z vsemi okoliščinami: kraj, čas, psihično stanje zaslišanega ipd., naloge, ki jih je potrebno razrešiti in podobno) je važen tudi subjekt preiskovanja (kriminalist, preiskovalni sodnik, javni tožilec, sodnik), njegove osebnostne in psihološke značilnosti, sposobnosti in znanje, trenutno razpoloženje ipd., kajti v spletu vseh teh dejavnikov poteka komunikacija med zasliševalcem in zaslišanim, ki vodi do priznanja ali zanikanja dejanja.

Tudi nekateri tuji pisci opozarjajo na dejstvo, da bi bilo treba nameniti več pozornosti proučevanju narave neodvisnih dokazov, ki jih policija lahko uporablja za pridobivanje priznanja, ali pa sproži postopek ne glede na priznanje.³¹ Očitno so priznanja nepotrebna pri tistih kaznivih dejanjih, kjer je dovolj neodvisnih dokazov, pri drugih vrstah dejanj pa je priznanje včasih odločilen dokaz za postopek in obsodbo (prav tam). Tudi s tega vidika so torej naša spoznanja in opozorila o vlogi preiskovalnih situacij in pomenu priznanja na mestu.

8. Zaključek

Že iz tega, še zdaleč ne popolnega prikaza nekaterih vprašanj priznanja domnevnega storilca je razvidno, da problematika ni niti preprosta niti docela razjasnjena. Sam pojem »priznanja« ni natanko opredeljen niti v Zakonu o kazenskem postopku niti v kriminalistični in procesni

teoriji, čeprav se nanj navezujejo določene pravne posledice. Ne glede na to, da je mogoče razlikovati več vrst priznanja v različnih fazah postopka in z različnim pomenom za preiskovanje in dokazovanje, bi bilo vendarle smotrno točneje opredeliti njegovo vsebino tudi s pravnega vidika.

Vzroki in motivi za priznanje so številni in jih gre pripisati tako globljim psihološkim dejavnikom kot tudi trenutnim koristim storilca glede na konkretno dokazno in preiskovalno situacijo. Pri oceni priznanja je zato zelo pomembno razčleniti prave vzroke, ki so pripeljali do priznanja — bodisi resničnega ali lažnega. Le s skrbno in temeljito presojo vseh okoliščin v zvezi s podajanjem priznanja (subjektivnih in objektivnih) je mogoče sklepati o njegovi resničnosti. To je nedvomno dolžnost vsakega preiskovalca in sodnika, saj primeri nekritičnega sprejemanja priznanja kot »kraljice dokazov« in iz tega izvirajoče sodne zmote opozarjajo na previdnost.

Nerealno bi bilo pričakovati, da se bomo odrekli priznanju kot enemu od dokazov krivde, kajti kljub napredku kriminalistične tehnike ostajajo osebni dokazi marsikdaj še vedno edini dokaz za storjeno kaznivo dejanje. Toliko bolj pomembno je zato, da namenimo priznanju več pozornosti, ga skrbneje proučujemo in ocenjujemo, hkrati pa tudi ravnamo tako, da bo prostovoljno in resnično priznanje ustrezno zavarovano in zanesljiv in uporaben dokaz v vseh fazah postopka, izsiljeno ali lažno priznanje pa razkrito kot takšno in izločeno iz dokaznega gradiva. Vse to pa terja veliko znanja in skrbnega ravnanja vseh tistih, ki ugotavljajo resnico v predkazenskem in kazenskem postopku.

³¹ Ericson in Baranek, s. 50.

Uporabljena literatura:

1. Ericson, R. V. in Baranek, P. M.: **The Ordering of Justice: A study of Accused Persons as Dependents in the Criminal Process.** University of Toronto Press, 1982.
2. Filota, F.: **Branio sam na smrt osuđene.** Prosveta, Beograd, 1970, s. 393.
3. Geerds, F.: **Vernehmungstechnik.** Lübeck 1976, s. 244.
4. Inbau, F.: **Police Interrogation — a practical necessity.** v: *Modern Criminal Procedure.* West Publishing Comp. St. Paul, Minn. 1980.
5. Kassin, S. M. in Wrightsman, L. S.: **Confession and Evidence.** V: *The Psychology of Evidence and Trial Procedure.* Sage Publications, 1985, s. 67.
6. Roso, Z.: **Priznanje krivičnog djela kao psihološki fenomen u taktici ispitivanja.** *Priručnik* 1986/5, 6, s. 465—477, 534—543.
7. Softley, P.: **Police Interrogation: an observational study in four police stations.** Home Office Research Study No. 61, London 1980.
8. Trstenjak, A.: **Človek bitje prihodnosti.** Ljubljana, Slovenska matica 1985, s. 490.
9. Vasiljević, T. in Grubač, M.: **Komentar zakona o krivičnom postupku.** Savremena administracija, Beograd 1982.
10. Vodinelić, V.: **Kriminalistika** Savremena administracija, Beograd, 1984.
11. Zupančič, B.: **Criminal Law: The Conflict and the Rules, dokt. disertacija,** New York 1981.

UDC 343.98:343.144

Criminalistic and Processual Aspects of Confession

Darko Maver, S. J. D., Assistant Professor of Criminalistics, Institute of Criminology at the Faculty of Law, Ljubljana, Yugoslavia

In the history of criminal procedure and criminalistics the problem of the role and significance of a suspect's confession has always particularly stood out where such a complex and sensitive area as personal evidence is concerned. Although a suspect's statement that he actually committed a crime has always been in the forefront of the endeavours of criminal justice agencies, it has nevertheless always presented a double-edged and even dangerous means of the truth finding: on one hand it is a confirmation of the fact that a suspect really has committed the alleged criminal offence, and on the other hand it is a source of the greatest judicial errors and mistakes. In spite of this, the problems

of confession have been given relatively little research attention so far. The problem is that the very concept of »confession« is undefined and unclear in the Code of Criminal Procedure and in processual and criminalistic theory although important legal implications are connected with it. Different types of confession can be distinguished, in different stages of a trial, and with differing significance for the fate of a suspect. It is also important to find out the motives and reasons for confession and to check carefully the veracity of confessed statements. Confession is closely connected with and dependent on the crime investigation situation and the establishing of evidence.